

Az életvilág és az emberitőke-állomány viszonya

Somogyi Ferenc¹

Összefoglalás:

A nemzeti emberitőke-állományok pozitívista szemléletű közelítései a befektetéseket és a hozamokat igyekeznek számszerűen nyomonkövetni. Dolgozatunkban az emberitőke-állomány (képességpotenciál) minőségét meghatározó okokra és a szerkezeti feszültségek természetére helyezük a hangsúlyt. A gazdaság, a politikum és az életvilág interakcióira, az emberitőke-állomány állapotdinamikai modelljére építve adunk választ arra a kérdésre, hogy milyen tényezőkre vezethető vissza mindenekelőtt a magyar emberitőke-állomány szétzilálódása, illetve milyen feltételei vannak a harmónikus összerendeződésnek.

Kulcsszavak:

őshagyomány, emberitőke-állomány, életvilág, Rendszer, Habermas kommunikatív cselekvés elmélete, állapot dinamikai modell, az életvilág gyarmatosítása.

Summary: The positivist approximation views of the human capital stock attempts to numerically follow the investments and incomes. This treatise tries to highlight the determining reasons of the quality of the human capital stock and the properties of the structural controversy. We give the answer based on the interactions of the economy, politics life-world and the model of the state of dynamic, to the question, to what factors can it be traced back the collapse of the Hungarian human capital stock, or what are the conditions of the harmonic division of labor.

Keywords: ancient tradition, human capital stock, life-world, System, Habermas's theory of communicative action, model of the state of dynamic, colonisation of life-world

A világ egyre inkább a totális adminisztrálás
nyersanyagává válik, amely még
adminisztrálóit is elnyeli.

H. Marcuse

(Bevezetés) A történelem előtti időkben – értsd: az őshagyomány korában – az egyén és a közösség egysége, s egyben organikus rendje nem ismerte a lét égésén belül a gazdaságot, így értelmetlen lenne a mai fogalmainkkal ebben az üdvözült boldogságban az erőforrások tudatos kombinációjáról, a szükségletek kielégítésének racionalitásáról beszélni. A közösség (nagycsalád, horda, törzs) munkamegosztását a természet és – ad absurdum – a morál határozta meg. Valójában a természet és a morál közötti distancia sem létezett, de későbbi mondanivalónkat ez a megkülönböztetés jól szolgálja. Aztán minden összezavarodott... Hamvas Béla beszél apokalipszis előtti és utáni korról. „Időszámításunk előtt a hatszázadik év körül Kínától Itáliáig a változást egyértelműen úgy ítélték meg, hogy az emberi történet a sötét korszak végső szakaszába lépett. A lét elveszett; ami maradt, csak az élet. Az egész valóság kettészakadt; a teljes nyíltság lezárult; a nagy összefüggések megszakadtak. Egészen rövid néhány év alatt elképzelhetetlen megvakulás és elbutulás következett el.”² Platón – már az apokalipszis korának szerzője – főművében (Állam) a megbomlott rend helyreállításának programját fogalmazta meg. A „jó állam” feltételét keresi, s a kereszténység ezer éves győzedelmes uralkodásának fényében (IV. – XV. sz.) meg is előlegezi azt. A jó, az igazságos

¹ Egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem, somogyif@sze.hu

² Hamvas Béla (1943 – 1944): Scientia Sacra. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1988. 19. o.

állam kritériuma, hogy a közösség igényeit szem előtt tartva minden állampolgár megtalálja a munkamegosztásban az őt megillető helyet; a hiteles filozófus-királyok, illetve király-filozófusok például azok lehetnek, akik az ötvenéves képzésen átesve bizonyítják, hogy az Isten aranyból teremtette őket.³ Az apokalipszis előrehaladásával az újkorban már szaktudományos módszerrel kutatják a jólét okát. A leépülés pályáján ez lépett a jó állam keresésének helyére. A degradálódásnak ezzel még nincs vége: napjainkban a „jólét” helyére az anyagi gazdagodás állt. Sir W. Petty a statisztika „feltalálója” 1676-ban írott „Politikai aritmatika” című művében kiszámította Anglia nemzeti gazdagságát. Az anyagi gazdagságot 250 millió font sterlingre becsülte, de ehhez még – véleménye szerint – hozzá kell adni magát a lakosságot, pénzben 417 millió font sterlingre értékelve.⁴ Napjaink hazai és nemzetközi emberi és fizikai tőkét számba vevő kísérletei mikro- és makroökonómiai síkon egyaránt hasonló eredményre jutottak.⁵ A számbavételi próbálkozások természetesen nem egységes absztrakciós szinten, s nem azonos fogalmakkal dolgoznak, a kapott eredmények mégis összecsengenek, s számunkra is alapokat és továbblépést jelentenek. Egy gazdasági rendszerben (egy ideáltípust jelentő vállalat, egy nemzetgazdaság) az anyagi erőforrások/javak és az emberitőke-állomány aránya 30 – 40 : 70 – 60 százalék régiótól, történelmi kortól függetlenül.

Vizsgálatunkban éppen azért helyezzük előtérbe az emberitőke-állomány/az emberi erőforrás-állomány/a munkaerő-forrás/az aktívak minőségi elemzését, mert az egyes gazdasági rendszerek (nemzetek) társadalmi-gazdasági teljesítményének eltérését ebben látjuk, s nem az emberitőke-beruházások nagyságában.⁶ Ezt a megfogalmazást inkább tételként, s nem hipotézisként célszerű értelmezni. A bevezető bekezdésben három történelmi kort nevesítettünk: 1. az archaikus kor (őshagyomány), 2. a kereszténység uralta középkor, 3. az újkor. A három nagy korszak „emberitőke-állományának” minőségi összehasonlító elemzése révén azokra a tendenciákra, metamorfózisokra szeretnénk rávilágítani, amelyek a későújkorra, tehát napjainkra jellemzőek. A parttalanság veszélyét elkerülendő az életvilág lényegi elemének nézőpontjából fogjuk értékelni az emberitőke-állományt. Első lépésként az életvilág és az ún. Rendszer input-output áramlásait vázoljuk. Második lépésként lehatároljuk az életvilág fogalmát. Harmadik lépésként az emberi tőkét, illetve az emberitőke-állomány újratermelési keringési körét írjuk le. S végül a két fogalom(világ) viszonyát történelmi perspektívában értékeljük.

(*Rendszer és életvilág*) A kései frankfurti iskola jeles gondolkodója J. Habermas 1981-ben jelentette meg jelentős, paradigmaticus erővel bíró művét.⁷ A II. világháború után a német szellemi élet is megszállás alá került. Az angol, a francia és az amerikai „szellemi karantén”-ban pályára lépő tipikus gondolkodó J. Habermas. A „túlnácitlanított” kulturális

³ Platón (kb. i.e. V. sz.): Összes Művei. II. kötet, Állam, Budapest, 1984. 516. o.

⁴ Petty, W. (1676): A Treatise of Taxes Contributions, Political Arithmatic. Megjelent: The Economic Writing of Sir William Petty. Cambridge at the University Press, Cambridge, 1899. 46. o. – tartalmi idézet.

⁵ Lásd erről: Kozma Ferenc (1981): Az emberi tényező a gazdasági fejlődésben. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1981. 27. o., Laáb Ágnes (2006): A láthatatlan vagyon. Kézirat, Budapest, 2006. 19. o., Lakatos Gyula (2005): Az emberi tőke. Balassa Kiadó, Budapest, 2005., Schultz, Th. W. (1971): Beruházás az emberi tőkébe. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983., Becker, G. S. (1964): Human Capital. Columbia University Press, New York and London, 1964. Denison, E. F. (1983): The Interruption of Productivity in the United States. The Economic Journal, 1983. március.

⁶ Lábjegyzetbe kerül, de perdöntőnek tartjuk azt az érvet is a minőségi érvelés mellett, hogy: ha az abszolút számoknak bármilyen jelentősége lenne, akkor a magas fajlagos emberitőke-beruházással rendelkező országok utolérése, meghaladása értelmetlen lenne – bármit jelentsen is a „fejlettségi” szint. Arra viszont könnyű a gazdaságtörténet kincsesládájából példákat hozni, hogy az egyes régiók, nemzetek vezető szerepe mindig időleges.

⁷ Habermas, J. (1981): Theories des kommunikativen Handelns I –II. Suhrkamp Verlag, Frankfurt/Main, 1981. Magyarul rövidítve: Habermas, J. (1981): A kommunikatív cselekvés elmélete. Filozófiai Figyelő - Szociológiai Figyelő kiadása, Budapest, 1986.

A Rendszer és az életvilág interakciói, itt – első közelítésben – input-output áramlásai a háromszektoros makroökonómiai jövedelemáramlást írja le, s egészíti ki, teszi valóságghév. A háromszektoros modell elemei: 1. állam (itt politikai szféra), 2. vállalatok (itt gazdasági szféra), 3. háztartások (itt életvilág). A párhuzam belátható, de a Rendszer és életvilág „modell” számos szempontból gazdagabb. Úgy is fogalmazhatunk, mindent tud, amit a makroökonómiai három szektoros jövedelemáramlási modell, s azon túl figyelembe veszi: 1. a természet és a gazdaság, továbbá a természet és az életvilág input-output folyamatait. A „Föld” Rendszerbe áramlása természetesen módot ad, hogy az östermelésen túl a nem ökonomizált ökológiai szolgáltatásokkal (tisza levegő, víz, klímaszabályozottság, napsugárzás, szokásos csapadék), élettelen anyagokkal (talajvíz, litoszféra, ásványok, fosszilis tüzelőanyagok) és az élőlényekkel (nem természetek, nem tenyésztettek) is számoljunk. Az életvilág és a gazdaság transzformálta „természet” végső soron mint hulladék, mint kozmikus szemét kerül vissza a természetbe. Mivel ezek következményei a létfeltételeket támadták meg (klímaváltozás, savas esők, ózonlyuk-növekedés, flóra és fauna pusztulása, sivatagosodás, természetes vízkészletek elszennyeződése stb.) így megkülönböztetett szerepet tulajdonítunk nekik. A Rendszer és az életvilág interakcióit leíró 1. ábra második sajátossága, hogy számol a politikum gazdaság, illetve az életvilág felé áramló outputjaival, a közigazgatás szabályaival, a törvényekkel, a törvénykezésekkel, s ezek egyensúlyaként a lojalitással, az életvilág és a gazdaság outputjaként a politika felé! Az interakciós ábra harmadik sajátossága, hogy az exogén tényezők két csoportjával is figyelembe veszi; az ún. belső exogén tényezők között azokat nevezzük meg, amelyek a három alrendszer működése során termelődnek, s mint egy búvópatak időközönként felszínre törnek, s orvoslásra szorulnak. Pl. identitászavarok, anómiák, pszichopatológikus jelenségek. (A pozitív externáliák meglehetősen szerény keretek között maradnak, így itt eltekintünk ezektől.) A természet, a világgazdaság és -politika felől érkező kiszámíthatatlan lehetséges impulzusokat külső externáliáknak nevezzük. (Itt is háttérben hagyhatjuk a pozitív externáliákat!) Külső negatív externáliák között a természeti katasztrófákat, a nemzetközi konfliktusokat, a világgazdaság fordulatait nevezzük meg példaként.

Habermas arra a kérdésre kereste/keresi a választ, hogy a későkapitalista liberális demokráciák (magunk fogalmazásában: a globalokrata libertinus technocentrikus társadalmak) képesek-e az ésszerű identitás kialakítására. A keresztény középkor, még inkább az őshagyományon alapuló társadalmak – nevezzük itt a kettőt tradicionális társadalmaknak – közösségi életében a mítoszok, a vallások és a metafizikai rendszerek biztosították a szereplők önazonosságát. Az újkorral ezek az integritást és mintafenntartást biztosító abroncsok a szekularizációval, a technicizációval, a szcientizmus térhódításával lehulltak. Az újkorral a politikai ideológiák (klasszikus liberalizmus, kommunizmus, fasizmus, globalokrata libertinus technicizmus) léptek fel azzal az igénnyel, hogy az „abroncsfunkciót” betöltsék. A klasszikus liberalizmus a 19., a kommunizmus és a fasizmus a 20. században mondott csődöt, korunk pedig a „győztes”, a túlélő globalokrata libertinus technicizált társadalom válságával írható le. Habermas apologetikájában a marxi társadalomontológia alapelvének (a munkának) helyére a kommunikatív cselekvést állította. Érvéle szerint a társadalmi cselekvést, másként az interszubjektív kommunikáció komplex rendszerét a munka alapján nem lehet kielégítően megmagyarázni. Marx a társadalmi viszonyokat – a munkából kiindulva – egyrészt a termelő erők állapotával, a technika szintjével, másrészt a termelési viszonyok tulajdonosi és hatalmi szerkezetével értelmezte. Habermasnál az előbbi a gazdaság, az utóbbi a politikum világa,

mint „Rendszer” kapnak helyet elméletében. Az interszjektív kommunikáció hangsúlyozásával ezek az alrendszerek megkérdőjelezhetetlen legitim formák; a gazdaság azonos a magántulajdonon alapuló piacgazdasággal, a politikum pedig a liberális demokráciával. Az interakciók hangsúlyozásával ezek az alrendszerek önmagukon kívül hordozzák lényegüket, nevezetesen az életvilágban.⁹ Itt építhető ki az az egyetemes pragmatika, amely a hagyományos társadalmak önazonosságát adó rendezőelvek helyére kíván lépni. A kommunikatív cselekvés elmélete azáltal, hogy az életvilág érték- és normaképző forrásai felé fordult, megtartotta a tradicionális filozófiai gondolkodás ama igényét, hogy az etikai szférát állítja előtérbe. Egyetemes pragmatikáját a kritikusai olyan bonyolultnak tartják, hogy „használatlannak” ítélik, ráadásul a kommunikatív cselekvésbe vont szereplők elvárt morálszintje pedig olyan magas, hogy a késő újkori embernek nincs esélye a cselekvő (beszélő) részvételre. S végül: Habermas egész életművén érződik – s ez a legtöbb kortársáról is elmondható –, hogy megfogalmazásaiból hiányzik az a felszabadultság, következetesség, didaktikai világosság, amelyre elméletének eredetisége feljogosítaná. E „megnyomorítotttság” vagy túlzott öncenzúra mögött a német kultúrába sulykolt „náci mumus” megidézhetősége áll.

Célunk az életvilág és a – mindenekelőtt nemzeti – emberítőke-állomány viszonyának feltérképezése. Annyi máris kiderült, hogy az életvilág nem más, mint az emberi tőke képződésének, pontosabban minőségének kiemelkedően gazdag és pontos feltételeinek leírása. Allegorikusan: az életvilág egy gazdag kertészet, az emberítőke-állomány pedig az díszlő növények.

A gazdasági növekedési elméletek¹⁰ a gazdaság teljesítményét az emberítőke-állomány szerkezeti átrendeződésének függvényével magyarázzák, tegyük hozzá időállóan. E szerkezet megértéséhez, e szerkezet megváltoztatásának lehetőségeihez kínál megoldásokat Habermas életvilág fogalma. A habermasi egyetemes pragmatika legfőbb üzenete: „A kommunikatív cselekvés mindig beleágyazódik az életvilág valamely összefüggésébe. Az életvilág képezi a kulturálisan összehangolt előzetes megértés háttérét, s az >értelmezés forrásaként< szolgál, amennyiben tartalmazza a társadalmilag elfogadott értelmezési mintákat és normarendszereket. Ebben az életvilágban kell a kommunikatív cselekvésnek viták során létrehozni a megértést (Veständigung) a szubjektív cselekvési programok, célok és érdekek összeegyeztethetőségéről.”¹¹ A megértés alapját képezi az igazságosság igényének érvényesítése az objektív dologi világban, a csoportközi viszonyokban, sőt az autonóm egyén világában is.

Közelebb jutunk az életvilág fogalmához, ha bemutatjuk a Rendszer és az életvilág tartalmi elemeit. Lásd az 1. táblázatot! Noha Habermas elméleti alapállása, fogalmi rendszere feljogosítana a fennálló társadalmi-gazdasági rendszer megsemmisítő kritikájára, a főáramlatú közgazdaságtani, szociológiai, politológiai magyarázatok nem ebbe az irányba indulnak el.

1. táblázat: Rendszer és az életvilág¹²

Szempont	Rendszer	Életvilág
Bázisa	A pénz	A jószágok és a szolgáltatások
Jellemző időtávja	Hosszú és középtávú trendekre	A hétköznapi élet átélésére

⁹ Pontosan ez az érvelési mód terelte figyelmünket Habermas elmélete irányába. Közelítésünkben – amint azt már bevezetőnkben jeleztük – a társadalom kvintesszenciája az emberítőke-állományok minőségében rejlik. Az emberi tőke titka pedig az életvilágban gyökerezik.

¹⁰ Lásd erről Jánossy Ferenc gazdasági fejlődés elméletét és Meyer Dietmar új növekedési elméleteket bemutató dolgozatát. Jánossy Ferenc (1975): A gazdasági fejlődés trendvonalai. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1975. Meyer Dietmar (1995): Az új növekedési elmélet. Közgazdasági Szemle, 1995. 4. sz.

¹¹ Anzenbacher, A. (1992): Bevezetés a filozófiába. Herder Kiadó Kft., Budapest, 1993. 199. o.

¹² Felkai Gábor (1993): Jürgen Habermas. Áron Kiadó, Budapest, 1993. 301. o. – tartalmi idézet.

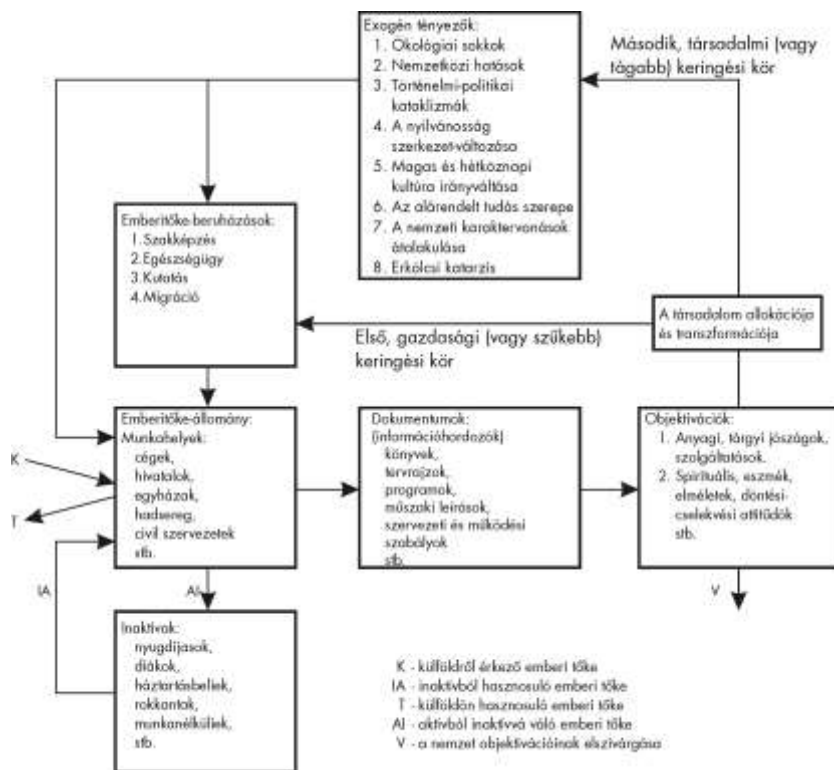
	összpontosít	összpontosít
Hatóköre/Látóköre	Államilag ápolts társadalmi és nemzetközi körkép jellemzi	Kis közösségek, helyi hagyományok világába ágyazott
Kapcsolati jellemzői	Formális, bürokratikus, hivatalos, intézményes	Informális, személyközi, magán, családi – rokoni
Főszereplője	Burzsoá	Citoyen (állampolgár)
Kiterjedtsége	Globális	Lokális
Erkölcsei alapja	Kollektív felelősség (pontosabban felelőtlenség)	Személyes morál

A későkapitalizmus gazdasági rendszere céljában, intézményeiben, működési mechanizmusában, szabályozásában, motivációs rendszerében megkérdőjelezhetetlenként, a kulturális evolúció non plusz ultrajaként kezelt. Miközben naponta tapasztalható, hogy az emberi civilizáció létfeltételeiben (ökológiai és humán vonatkozásban is) megtámadott. A magát főáramlatnak nevező globalokrata libertinus vegyesgazdaság megrekedt a mágikus négyesög problémáinak értelmezésénél, s megoldásánál. A II. világháború után ezek a gondok kezeltek voltak (növekedés, munkanélküliség, infláció, költségvetési és nemzetközi fizetési mérlegzavarok), így a Rendszer és tudományos apologetikája legitimálódott. Ugyanez mondható el a rendszer másik alrendszeréről, a politikáról is. A liberális/libertinus demokrácia működése során sem vetődtek fel legitimációt megkérdőjelező válságok. Az életvilág három szintje is „helyt állt”; a kultúra, a szociális közösségek és a személyiség szimbolikus újratermelése a posztmodern világban képes volt az igazodásra. A kultúra az új kihívásokat hozzárendezte a világállapothoz, elfogadhatóan biztosította a folytonosságot és a hétköznapi élethez szükséges tudás koherenciáját. Elfogadhatóan betöltötte feladatát a szociális tér is; a csoportidentitások stabilitása, a szereplők szolidaritása működött. S végül az individualitás szintjén jelentkező pszichopatológiai esetek, devianciák sem veszélyeztették tömeges méretekben az interakciós képességeknek, életvezetési stílusoknak azokat a formáit, amelyek társadalmilag „beszámíthatók”. A nyugati országokat, mint „szociálisan integrált csoportok rendszerszerűen stabilizált cselekvési összefüggéseit”¹³ úgy értékelik az apologeták, s mint fennállót így értékeljük mi is, hogy magukra találtak. Ezen az életvilág-bázison a nemzeti emberitőke-állományok játszi könnyedséggel kielégítették a gazdaság elvárásait. De mit is kell érteni emberi tőkén?

(Az emberitőke-képződés állapotdinamikai modellje) F. Machlup szerint „akkor beszélünk az emberi tőke képződéséről, amikor arra a célra eszközölnék beruházásokat (ráfordításokat vagy áldozatokat), hogy képessé tegye az egyéneket 1. több vagy jobb áru vagy szolgáltatás nyújtására, 2. magasabb pénzjövdelem szerzésére, 3. jövedelmeik értelmesebb elköltésére, 4. az életből több öröm szerzésére.”¹⁴ Ez a közelítési mód tökéletesen tükrözi az uralkodó (új!) neoklasszikus közgazdaságtani szemléletet, az utilitarizmuson alapuló szubjektív határhaszon elméletet, amely idestova kétszáz év óta rendületlenül tartja magát. A háttérben a smithiánusok (figyelem, nem Smith!) vulgáris – korában is primitív – emberképe áll, amely minden korabeli és az óta megfogalmazott kritika ellenére az uralkodó közgazdaságtan alapja. Az emberképében gazdagabb, igényesebb alternatív elméletek (klasszikusok, pl. J. S. Mill, a német történelmi iskola, K. Marx) alulmaradtak a versenyben. Úgy látszik itt is érvényesül Gresham-törvénye! Lásd a 2. ábrát!

¹³ Habermas, J. (1981): Theorie des kommunikativen. Handlung 2. kötet. i.m. 301. o.

¹⁴ Machlup, F. (n.a.): Beruházások az emberi erőforrásokba és a produktív tudásba. Megjelent: Smith Ádám – Kemenes Egon (Szerkesztők) (1982): Változások, váltások és válságok a gazdaságban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 221. o.

2. ábra: Az emberitőke-állomány állapotdinamikai modellje

Első közelítésben fogadjuk el ezt a primitív, ugyanekkor az uralkodó közgazdaságtan igényeit kielégítő definíciót! Tömören fogalmazva: az emberitőke-beruházás = szakmai képességpotenciál létrehozása. Egy állapotdinamikai modell keretei között kövessük a szakmai képességpotenciál beruházási elemeinek, fizikai megjelenésének, objektívációinak és exogén motiváló tényezőinek útját! Ha megmaradnánk az ún. első(szűkebb) vagy gazdasági keringési körnél, akkor közvetlenül aligha találnánk az életvilág és az emberitőke-állomány szerkezete, minősége között kézzelfogható összefüggéseket. Ezt a hibát a szcientizmusba torkolló későújkorai szaktudományos szemlélet, benne a közgazdaságtan elkövette. Az emberi képességpotenciálról lehasított szakmai képességpotenciál nem létezik. A teljes képességpotenciál az ún. második (tágabb) vagy társadalmi keringési kör révén kerül a helyére. Az itt számba vehető szempontok teremtik meg az átjárást egy nemzet emberitőke-állománya és az életvilága között.

(Az életvilág és a Rendszer evolúciója) Az archaikus korban nem beszélhetünk a Rendszer és az életvilág szétváltságáról. Az őshagyomány értékelését a metafizikai-hermeneutikai módszerrel közelítő J. Evola, R. Guénon, Hamvas Béla és az empirikus kutatásokat szem előtt tartó szerzők (J. Habermas, Th. Luckmann, B. Malinowszki) – interpretációs lehetőségeink mellett – azonos értelmezési tartományba kerülnek. Hamvas Béla Kung mestert idézi: „Midőn a Tao a földön volt, a világ mindenkié volt; vezetőnek azt

választották, aki arra a legalkalmasabb volt; az igazat mondták és az egyetértést ápolták... Hazugságot, csalást nem ismertek; tolvaj, rabló nem volt. A házakon nem volt kapu, de senki sem surrant be. Ez volt a nagy Közösség ideje.”¹⁵ Habermas elemzett műve éppen arra vállalkozott, hogy feltárja az archaikus társadalom felbomlásának erőit, amelyek a Rendszer komplexitásának növekedéséhez és az életvilág racionalizálódásához vezettek.

1. Az „ultrastabil ősi társadalom” szerkezete, amely a rokonságon, a nagycsaládon alapul nyelvi közvetítéssel, normavezérelt interakciókon keresztül rekonstruálódik. „Az életvilág dimenzióiban mintegy feloldódó társadalom megsokszorozottan jelenvaló (omnipräsent); másként szólva: ez a társadalom minden egyes interakcióban egészként termeli újra önmagát.”¹⁶ S tegyük hozzá, a tradicionális ember mitologikus időélménye merőben eltér az újkori ember kronologikus időélményétől; ”ő az időbeliség időfeletti élményében élte át világa összes formáját.”¹⁷ S az is természetes, hogy a moralitás, az igazság, a szépség, s a hétköznapi élet mind-mind mitologikus világképbe ágyazott.
2. Az ősi társadalom dinamikáját is a munkamegosztás adja, bármennyire legyen is ez a folyamat lassú. A nagycsaládok, s azok szövetségei komplexitásukat „belső differenciálódással” és/vagy átfogó integrációkkal (törzsszövetségek) érik el. Természetesen az érintettek közötti mechanizmusok – pl. jószágcserek – mitikus normákon alapulnak.
3. A rendszerdifferenciálódás mechanizmusai közül a csere szegmentális differenciálódása, a hatalom stratifikációja a tradícióhoz kötött, az állami szervezet kirajzolódása és a csere irányító médiumának kialakulása viszont innovációs erőket szabadított fel.¹⁸ A „fejlődés” ezen szintjén is igaz, hogy innovatív rendszerdifferenciálódások továbbra is az életvilágban horgonyzódnak le.
4. A rendszerkomplexitás evolúciós pályáján a nők nagycsaládok, törzsek közötti cseréje (gazdaság), a presztízsképzés mechanizmusai (politikum) vezetnek el a mitologikus világképektől az „normasemleges” pénzmédia-gazdaságig, az osztálytársadalmak ideológiáihoz. Az életvilágról levált alrendszerekről most már elmondható: „A normáktól mentes társadalmiság második természetévé merevednek, amellyel – mint az objektív világban valamivel – eltárgyasult életösszefüggésként találjuk szemben magunkat. Rendszer és életvilág szétkapcsolódása a modern életvilágokon belül először eltárgyasulásként tükröződik.”¹⁹ Habermas pontosan látja az ok-okozati viszonyokat; nyilván nem a rendszerdifferenciálódás váltotta ki az életvilág szerkezeti/minőségi változásait, hanem fordítva. S azzal, hogy az életvilág maga fölé teremtette a Rendszert, egyben önmagát alrendszerré fokozta le.
5. Értékáltalánosításról beszél Parsons, amikor a „cselekvőtől intézményesen elvárt értékorientációk a fejlődés során egyre általánosabbá és formálisabbá válnak.”²⁰ Lao-Ce sorai hitelesebbek, mert a fordulathoz közelebbi élményen alapulnak, egyszerűek és mélyek:
„Mikor a nagy út-at semmibe dobták,

¹⁵ Hamvas Béla (1943 – 1944): i.m. 20. o.

¹⁶ Habermas, J. (1981): A kommunikatív cselekvés elmélete. Filozófiai Figyelő – Szociológiai Figyelő Kiadása, Budapest, 1986. 531. o.

¹⁷ Evola, J. (n. a.): Lázadás a modern világ ellen. A Cinoberösvény Könyvei, Kötet Kiadó, Budapest, 1997.

¹⁸ Habermas, J. Uo. 539. o. – tartalmi idézet.

¹⁹ Uo. 544. o.

²⁰ Uo. 549. o.

megjelent az erkölcs és méltányosság.
Mikor kezdődött az okoskodás,
megjelent a nagy hazudozás.
Mikor a hat rokon összeveszett,
megjelent a gyermeki tisztelet és szülői szeretet.
Mikor zavaros az ország,
megjelennek a hűséges szolgák.”²¹

Ezen a ponton a Rendszer és az életvilág interakciójában valóban jelezhető a fordulat, a Rendszer (gazdaság és a politikum) önálló életre kelt, benyomult az életvilágba, s megkezdte annak gyarmatosítását. Noha a döntés, a cselekvés, a kommunikáció kezdeményező szereplője (ego) éppen úgy az életvilág alanya, mint a fogadó alter, az elfogadtatás mechanizmusai a Rendszer intézményein keresztül érvényesülnek. Az empirikus motivációk (elijesztés büntetéssel fenyegetés révén, ösztönzés várt védelem révén, ösztönzés siker reményében, érzelmi-testi ráhatás) jól elkülöníthetők a racionális motivációktól (autonómiába vetett bizalom, a tudás érvényesíthetősége), de mindkettő a rendszer médiumain keresztül érvényesíthető, az előbbi esetben a pénz és a hatalom, az utóbbi esetben a hírnév vagy az értékkötődés révén jut el az ego az alterhez. Röviden, az ego birtoklási, hatalmi, hiúsági vágyait – az alter irányába – ezekre az ösztönzési mechanizmusokra kiépített Rendszer-intézményeken át érvényesítheti. Az ember és ember közötti intézmények, tárgyasulások valójában a Rendszer életvilágot gyarmatosító folyamatai. Az életvilágból induló ego (esetenként már súlyos alter-szerepekkel terhelt) a társadalmi nyilvánosság előtt a Rendszerben el kell, hogy fogadtassa törekvéseit. S ezen a ponton tartja Habermas nélkülözhetetlennek azokat a kommunikációs médiumokat (hírnév, értékkötődés), amelyek a kulturális hagyományokhoz kapcsolják az ego (életvilág) – Rendszer (közvetítő intézmények, mechanizmusok) – alter (életvilág) pályát. (Ez a pálya a totális gyarmatosítással szembeni reményt is hordozza, igaz a kulturális hagyományok leépülő spirálja mentén.)

6. A modern korban (könyv, elektronikus kommunikációs eszközök) a nyelvről leválasztott kommunikációs médiumok (pénz, hatalom) és a nyelvhez valamelyest még kötődő médiumok (hírnév, értékkötődés) egyre távolabb kerültek, nem különben a Rendszer és a társadalmi integráció (életvilág). Habermas ugyan még latolgatja a kétirányú ok-okozat lehetőségét, valójában viszont minden olyan állam- és társadalomelmélet végiggondolt (modern természetjogi tanok, klasszikus liberális politikai gazdaságtani elképzelések), sőt a gyakorlatban kipróbált, amelyeket teoretikusan éppen úgy le lehet leplezni, mint ahogy a valóság átírja a liberális/libertinus utópiákat. A késő újkori globalokrata libertinus technocentrikus vegyesgazdaságokban illuzórikus fenntartani az életvilág és a Rendszer közötti egyenrangú kölcsönhatás értelmezhetőségi lehetőségét. A Rendszer az elmúlt kétszáz évben olyan mélyen pusztította le az életvilágot, hogy különösebb merészség nélkül feltételezhetjük: az életvilág autonómiája végletesen beszűkült, a Rendszer irányába fenntartott kapcsolataiban már értékelhető aktivitást nem mutat, annál nagyobb alkalmazkodást, behódolást. A nyugati civilizáció „véghajrájában” pusztán az a kérdés, hogy a Rendszer elvárásai követelte és az életvilág szülte lojalitás spirálja maga alá temeti-e az emberi civilizációt, anarchiába, dezorganizációba taszítva, vagy maradt még az életvilág keresztény, még inkább őshagyomány zárványaiból annyi, hogy a regionális ökológiai és humánökológiai katasztrófák közepette ujjá tudja szervezni önmagát és az új Rendszert.

---

²¹ Lao-Ce (n. a.): Tao Te King. Tericum Kiadó, Budapest, 1994. 18. o.

A Rendszer gazdaság-alrendszere a profit- és haszonmaximalizálás, illetve bruttó hazai termék növelése és a gazdaság fokozása mentén racionalizálódik idestova kétszáz év óta. Ez az általános ontológiai feltételeket semmibe vevő alapállás már a klasszikus iskola jeles szintetizálója, J. S. Mill előtt lelepleződött. Így írt: „Aligha szükséges rámutatni, hogy a tőke és a népesség változatlan állapota nem jelenti az emberi fejlődés változatlan állapotát. A szellemi kultúra minden fajtájának, valamint az erkölcsi és társadalmi haladásnak itt legalább akkora tere lenne, mint bármikor is volt. Ugyanannyi lehetőség nyílna az élet művészetének fejlesztésére és sokkal több valószínűsége lenne annak, hogy az valóban fejlődjön is.”²² A későkapitalizmus gazdasági növekedés hiányából fakadó gondjaival – amelyek az uralkodó közgazdaságtan tárgyát jelentik –, gondolunk itt a munkanélküliségre, inflációra, költségvetési és nemzetközi fizetési mérleg zavaraira stb. – értelmezési konstellációnk szerint – felesleges szót áldozni.

A Rendszer politika alrendszere viszont olyan sikeresen kerítette be az életvilágot, s olyan sikeresen tesz eleget a gazdaság elvárásainak, hogy mindkét alrendszertől megkapja a lojalitást. A lojalitást adók indíttatásainak ismeretében viszont a kételyeink, ha lehet még aggasztóbbak, mint a gazdaság gondjainak lajstromozásakor. Ezúttal is visszamehetünk a liberális demokrácia újraindulásának első időszakába, ha igazán hiteles kritikát akarunk megismerni. A. de Tocqueville írja: „Azt hiszem tehát, hogy az a fajta elnyomás, amely a demokratikus népeket fenyegeti, semmi eddigiekhez nem fogható; kortársaink nem találnának hasonlót az emlékeink között. Magam is hiába keresem a kifejezést, mely pontosan jelölné, s visszaadná a róla kialakult gondolataimat; e régi szavak, mint zsarnokság és önkényuralom, egyáltalán nem illenek rá. A jelenség új, meg kell hát próbálni pontosan leírni, hiszen megnevezni nem tudhatom”²³ Tocqueville nem a bolsevik, a fasiszta diktatúrákat hiposztázálta, hanem az azóta győztesé, s egyeduralkodóvá vált globalokrata libertinus „demokráciát”:

- „egymáshoz hasonló és egyenlő emberek tömegét látom, akik szüntelenül önmaguk körül forognak”...

- „mindnyájan magányosak”...

- „hazájuk már nincs többé”... A gondoskodó hatalom „kizárólagos, részletekbe hatoló, rendszeres, előrelátó és szelíd”...

- „minden vágya végérvényesen gyermeki szinten tartani a polgárokat”...

- „A kisdolgozóban való megkötöttség nap mint nap megnyilvánul, s minden egyes állampolgár érzékeli is; nem keseríti el őket; ám folyamatosan akadályokat gördít eléjük, és lassacskán már leszoknak róla, hogy akarataik legyen. Szellemüket fokozatosan eltompítja, lelküket pedig elgyengíti, az engedetlenség ellenben, amelyet néhány nagyon fontos, ám nagyon ritka helyzetben kell gyakorolniuk, csak olykor-olykor tűnik szolgásként és csak bizonyos emberekre nehezedik. Ezeket az embereket, akik már oly erősen függnék a központi hatalomtól, már hiába is bízzák meg azzal, hogy időről időre megválasszák a hatalom képviselőit; szabad akarataknak ez az oly fontos, ám oly rövid ideig tartó s oly ritka gyakorlása nem képes meggátolni gondolkodási, érzelmi és cselekvési képességeik fokozatos elvesztését, s azt, hogy lassacskán az emberi szint alá ne süllyedjenek.”²⁴

Amíg az életvilág megkapja a gazdaságtól a gazdagságot, a politikához is lojális, s amíg a gazdaság megkapja a politikától racionalitásának feltételeit, a lojalitás úgyszintén nem marad el. Az alászálló spirálon akkor támad zavar, ha a gazdaság kritikus szintig feléli ontológiai és antropológiai bázisát, a természetet és benne az emberi természetet (a

²² Mill, J. S. (1848): Political Economy. London – New York: The Colonial Press, Volumen Two, 1899. 264. o.

²³ Tocqueville, A. de (1835 – 1840): Az amerikai demokrácia. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993. 972. o.

²⁴ Uo. 975 – 976. o.

szociokulturális alapokat). Korunk túllépett a kritikus szinten. A későkapitalizmusnak, a globalokrata libertinus demokráciának szembeülni kell a szokásos gazdasági válságokon túl az ökológiai válsággal, a politikai rendszer racionalitásának szétesésével, a lojalitás megingásával, az életvilágnak pedig a motivációs válsággal.²⁵ Az uralkodó ökonómia szerint a gazdasági rendszer csak akkor racionális, ha expanzív. Ez az expanzió a gazdaság első számú erőforrásán alapszik, az emberi tőkén (a nemzet képességpotenciálján), amelynek teremtő, tápláló, növesztő ereje és intézményei az életvilágban vannak. A gazdasági expanzió nem ismer határokat, behatol a természetbe, behatol a politikába, és leigazza az életvilágot. S ha a politika nem akarja lerontani a gazdasági racionalitást, akkor „az életvilág színterébe is be kell vinni olyan funkcionális kívánalmakat, amelyek ott természetes módon indítékká, tanulási és követési készséggé válnak, mégpedig a >rendszer< maximáinak megfelelően.”²⁶ Így a politika és a gazdaság együttes erővel lerontja, és maga alá gyűri az életvilágot. Az életvilág mindhárom összetevője veszélyben van: „a. a teljesítményetika és a versenyorientáltság >tanulási készségein< túl minden más innovációs hajlamot kiölnék, a morális tűrőképességet annullálják, a jogi szabályozhatóságot maximálisan kiaknázzák, a gyakorlati – morális és esztétikai – expresszív önmegvalósítást – magyarul a szabadságot és a szépséget, benne a humánkörnyezeti szubsztanciával – megsemmisítik, b. a hagyományos csoportidentitásokat szétrombolják, és az identitásvesztett egyéneket mint mobil munkavállalókat szervezetekhez láncolják; c. végül a részvételi és énérvényesítési készletekben rejlő, nyilvános vitával járó legitimációs veszélyt elhárítandó, a társadalmi nyilvánosság és a politikai akaratképzés szféráit politikamentessé teszik, és a politikát az adminisztrációra redukálják.”²⁷

(*Összefoglalás: életvilág és az emberitőke-állomány*) Célunk az volt, hogy civilizációs távlatokat szem előtt tartva (archaikus kor, keresztén középkor, késő újkor) nyomon kövessük az életvilág és a Rendszer viszonyát. J. Habermas kommunikatív cselekvési elméletére építettünk. Az elmélet bíralt pontjai ellenére rendkívül alkalmas arra, hogy a közgazdaságtan legfontosabb erőforrásához, az emberi tőke kérdéséhez kellő mélységben és horizonton közelíthessünk. Az életvilág és a Rendszer fogalmainak bemutatását követte az emberitőke-állomány állapotdinamikai modelljének ismertetése. A fogalmi lehatárolások után az életvilág és a Rendszer viszonyát történelmi perspektívába helyeztük. Az összefoglalóra vár, hogy a legfontosabb következtetéseket levonjuk.

A kommunikatív cselekvés elmélete arról árulkodik, hogy a nyugati kultúrkör országainak sikerült a II. világháború utáni ötven évben megtalálni identitásukat a tradicionális társadalom „hitelét vesztett” integrációs és mintafenntartó erői (értsd: vallás, mítosz) nélkül. A marxista-liberális Habermas érdeme, hogy meggyőzően és hitelesen (valóságot tükrözően) mutatta be a tradíció jelentőségét és későújkorai továbbélését. Az utóbbi esetben természetesen szekularizált, profanizált formáról van szó csupán. Ennek jelentősége mégsem elhanyagolható, elvégre a zárványokban, karizmatikus személyiségek köré rendezett, élt tradícióval karöltve a civilizációs összeomlás utáni idők újrakezdési csírái lehetnek. Habermas értékelése a nyolcvanas évek elejéről származik, a nyugati országok II. világháború utáni sikeres évtizedeihez, a jóléti államok tündökléséhez túl közeli időkből. A kilencvenes évek közepén egy írásából összeállított kötet előszavában adott diagnózisa már sejteti, hogy szó sem lehet a nyugati társadalmak életvilága és Rendszere közötti konszolidációról. Így fogalmaz: „Az új problémák árnyékában csak még élesebbé váltak a régiek: hallhatóbban

²⁵ Habermas, J. (1973): Válogatott tanulmányok. Válságtendenciák a kései kapitalizmusban. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1994. 83. o. – tartalmi idézet.

²⁶ Csepeli György – Papp Zsolt – Pokol Béla (1987): Modern polgári társadalomelméletek. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1987. Papp Zsolt: A racionalitástól a kommunikatív cselekvésig. Jürgen Habermas társadalomelméleti szintéziséről. 59. o.

²⁷ Uo. 60. o.

ketyegnek az ökológiai pokolgépek, az EK-n belül is rohamosan nő a munkanélküliség, egyre nagyobb a szociális különbségek, nagyvárosaink infrastruktúrája tovább korhad.”²⁸ A hevenyészett betegségkatalógusból „halhatóbban” ketyegő ökológiai „pokolgépek”-re érdemes összpontosítani! Egyébként a főművében²⁹ következetes és mély újratermelési zavarok, s válságjelenségek sorjázna, nem exponált az ökológiai kihívás. Az életvilág három szinten közelíthető. I. Kultúra szintje: 1. a kultúra újratermelési szintjén általános az értelmezési kiüresedés, 2. a szocializációs szinten egyre aggasztóbb csoportidentitászavarokkal találkozhatunk, 3. az egyén szintjén végzetesen előrehaladott a tradícióvesztés. II. Társadalom szintje: 1. kulturális szinten egyre gyakoribb a politikai és a gazdasági szféra legitimitációjának megvonása, 2. szociális integráció szintje: a közösségi élet ezernyi anomióával terhelt, 3. egyéni szinten: a motiváltság elapadása egyre riasztóbb vonásokat mutat. III. A személyiség szintjén: 1. a kulturális újratermelés szintje: orientációs és nevelési válság, 2. szociális integráció szintje: elidegenedés az életközösségekben, 3. egyén szintjén: pszichopatológikus betegségek burjánzása.

Ezek után rajzoljuk meg – jóval könnyebb dolgunk lesz, elvégre az életvilág egy rész kérdéséről van szó csupán – az emberítőke-képződés patológiai térképét! Lásd a 2. ábrát!

A szűkebb (gazdasági) keringési kör első állomásának alapkérdése a közgazdászok által az emberítőke-képződés négy beruházási körére fogalmazódik meg. A szakképzés, az egészségügy, a kutatás gondjait a globalokrata libertinusok privatizálással kívánják megoldani. Másként fogalmazva: a Rendszer racionalitása gyarmatosítsa-e az életvilág egyik kvintesszenciális jelenségét, az állampolgárok szakmai-, pontosabban általános képességpotenciálját? A törekvés rendkívül erős, elvégre a gazdaság, a tőke, pontosan „tudja”, hogy a műveltség (oktatás), az egészség (egészségügy), a kutatás (magas kultúra) az életvilág ontológiai alapjait jelentik, az egyének, a családok legféltettebb kincsét, vagyonát. Ezek gyarmatosításával valójában az életvilág felszámolódna, befutná pályáját az életvilág, amely archaikus időkben azonos volt a társadalommal, majd az apokalipszis függvényének leereszkedése után a Rendszer javára egyre nagyobb teret vesztett, hogy a késő újkor végén (e forogatókönyv szerint a közeljövőben) az életvilág elveszti egzisztenciáját.

Az emberítőke-képződés negyedik eleméről, a migrációról is ez mondható el, de itt a gazdasági racionalitás közvetlenül a politikán keresztül tudja érvényesíteni akarátát.³⁰ A multikulturalitást felkaroló globalokraták előszeretettel adnának teret a nemzetiségek, rasszok, népcsoportok keveredésének, de a nemzeti szavazóközösségek ehhez nem adják lojalitásukat; így a stratégia megbicsaklik a következő választásokon. A migráció gyarmatosítása tehát várat magára, már ami az ún. átlagos emberítőke-állományt illeti. Az elit emberi tőke migrációjában – és ez végzetessé válhat a jövőre nézve – viszont jóval előbbre tart a gyarmatosítás, mint az oktatás, az egészségügy és az átlagos kutatási szint esetében.

Az emberítőke-állomány állapotdinamikai modelljének második állomásán arra a kérdésre kell válaszolni, hogy a rendszer racionalitása milyen szervezeti struktúrát követel? Itt amolyan álparadoxont fel kell oldanunk. A Rendszer Los Angeles-től Párizson át Tókióig elfogadtatta apológétáival a klasszikus liberális kompetitív piacgazdaság egyetemi tananyagokban rögzített alapmodelljét. Itt a gazdasági szervezetek – méretük révén – az életvilághoz kötődnének inkább, s nem a Rendszerhez. A valóságban a multi- és transznacionális vállalatok játszák a Rendszer főszerepeit. A kompetitív piac köré rendezett gazdasági „elbeszélések” tehát amolyan lényegyet eltakaró függöny szerepét töltik be. P. R.

²⁸ Kolta Magdolna (szerk.) (1994): Jürgen Habermas: Válogatott tanulmányok. J. Habermas: Előszó a magyar kiadáshoz (1993): Atlantisz Kiadó, Budapest, 1994. 9. o.

²⁹ Habermas, J. (1981): A kommunikatív cselekvés elmélete i.m.

³⁰ Az oktatás, az egészségügy és a kutatás igényli a politika áldását, de itt már jelentős sikereket ért el a gazdaság.

Krugman – M. Obstfeld lázálomszerű modelljéből adódik,³¹ hogy a méretgazdaságosság a Rendszer olyan racionális érve, amely követeli, hogy akár egyetlen cég termelje meg – például bizonyos repülőgépet, de már bizonyos kenyér is elképzelhető – a világ minden országának a szükséges javakat. A feltételek a következők: ágazatközi kereskedelemben érvényesüljön a termékdifferentiálás, a méretgazdaságosság. Ad absurdum valóban a piac méretének határát a világgazdaság összes keresletet támastzó szereplőjének bevonásáig lehet kiterjeszteni. Így a „gazdaságos üzemméret akkor jön létre, ha egy országban termelnek, s mindegyikben értékesítenek. A sztálinisták álma és a transznacionális cégek gyakorlata egymásra találtak látszik.”³²

Az emberitőke-állomány állapotdinamikai modelljének harmadik és negyedik állomása a képességpotenciált hordozó aktív népesség input-output áramlásait tünteti fel. Ezen a ponton a Rendszer és a világ népesedésének kérdése vetődik fel. A Rendszer szellemiségét adekvátan S. George Lugánói tanulmánya tükrözi talán legpontosabban. A természet előrehaladott pusztulását leghatékonyabban a világ népesedésének és népességének szorgalmazott csökkenésével lehet megoldani. Szól a cinikus ajánlás. A hódítás, a háború, az éhség és a járványok legkülönbözőbb megjelenési formái – különösen, ha még szorgalmazzák is a globalokrata háttérhatalmak – a kívánt eredményt hozhatja. A „Föld lakóinak száma a jelenleginél egyharmaddal kevesebbnek kell lenni... meg kell keresni annak a módját, hogyan lehet az ENSZ >magas változata< által 8 milliárdra becsült népességet a felére csökkenteni.”³³ Az állapotdinamikai modell ötödik állomása azokat a termelési-szolgáltatási dokumentumokat tünteti fel, amelyek a működő emberitőke-állomány elsődleges produkciója, az outputok létrehozásának feltétele. Nem kizárólagosan, de ezek a dokumentumok a Rendszer uralma alatt állnak. A munkamegosztás szülte differentiálódás olyan fokú specializációt hozott létre, amely többnyire a szervezeti összehangoltság révén hasznosítható csupán. Az igazán lényeges nagytechnikák technológiai tervei, működési szabályai hét lakat alatt őrzött titkok. Itt a nyilvános informatikai adathalmaznak semmi jelentősége nincs. T. Roszak már 1986-ban is pontosan leírta az „információ korának” igazi urait. „A magánélet megsértése: a szabadság elvesztése. A politikai választások lealacsonyítása: a demokrácia elvesztése. A számítógépes háborús gépezet az emberi faj megmaradását fenyegeti. Vigasztaló lenne azt mondani, hogy mindezek a komputerrel való visszaélésekből erednek. Csakhogy mindezt épen célul tűzték ki azok, akik feltalálták az információs technikát, és akik pártolták és pénzelték a kifejlesztését. A komputer az ő gépük: misztikája őket igazolja.”³⁴

A 2. ábra hatodik állomásán a gazdasági rendszer outputjait, de úgy is fogalmazhatunk a mindenkori nemzeti emberitőke-állomány produkcióit tüntetjük fel. Ezek az outputok döntően, de nem kizárólagosan a Rendszer uralma alatt állnak, de a Rendszer működése arra kényszerül, hogy médiumonként közvetítsen (pénzként, tárgyi jószágként) az életvilág szereplői között, s ezen a ponton elvileg a szereplők autonómak, szabadon dönthetnek, hogy mit, milyen összetételben raknak a fogyasztói kosarukba. Az outputok tárgyi szolgáltatás elemein túl feltüntetjük a spirituális természetű outputokat is. Ezek között bőven akadnak olyan személyiségvonásokat megerősítő, szociális kötődéseket kialakító elemek, amelyek szintén az életvilágot erősíthetik, ugyanekkor a Rendszer időben gondoskodott arról, hogy ezen a ponton termelődő spirituális természetű objektívációk (mentalitás, döntési-cselekvési attitűdök, ízlésre, divatra való nyitottság stb.) ellenőrzés alatt tartsák a Rendszer által

³¹ Krugman, P. R. – Obstfeld, M. (2000): Nemzetközi gazdaságtan. Panem Kiadó, Budapest, 2003. 6. fejezet.

³² Barócsi Zoltán – Somogyi Ferenc (2010): Mit hordoznak a régiók? Megjelent: Beszteri Béla – Majoros Pál – Zimlér Tamás (szerk.): (2010): Magyarország határ menti térségeinek és városainak fejlődése a rendszerváltás és európai uniós tagságunk következtében. MTA VEAB kiadása, Veszprém, 2010. 222. o.

³³ George, S. (2003): Lugánói tanulmány. Kairosz Kiadó, Budapest, 2009. 107. o.

³⁴ Roszak, Th. (1986): Az információ kultusza. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1990. 354 – 355. o.

megkívánt fogyasztói szokásokat. Itt elég, ha Ph. Kotler általános kommunikációs és promóciós eszközökből álló katalógusából a 16 reklámtechnikára, a 13 féle értékelési ösztönzésre, a 6 propaganda módszerre, 6 személyre szabott értékesítési eljárásra felhívjuk a figyelmet.³⁵

S végül. Az emberitőke-állomány állapotdinamikai modelljében a legfontosabb szerepet a 7. állomás, a társadalmi tényezők hordozzák. Amikor az emberitőke-beruházások forintosított nagyságáról van szó, akkor – láttuk – meglehetősen stabil flow és stock mutatókat kapunk, az emberitőke-beruházások vagy -állomány az összberuházás vagy -vagyon 60 – 70 %-át adja. Az igazi kérdés e beruházás vagy vagyon szerkezetére, minőségére kell, hogy vonatkozzon. Habermas életvilág – Rendszer elemzése ebben nagyon sokat segített. Ezeket a tényezőket a redukált közgazdasági szemlélet és modellek exogén adottságnak tekintik. Mi nem ezt az utat jártuk, épp ellenkezőleg, ezekre a tényezőkre összpontosítottunk. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a 2. ábra 7. állomása az életvilágot, mint az emberitőke-állomány minőségét adó teremtő erőként foghatjuk fel. Természetesen történelmi perspektívában, azaz a Rendszer által „megrontottan”, gyarmatosítottan. Ugyanekkor csak itt lehetnek azok a teremtő erők, amelyek megadják az életvilág túlélésének, majdani megerősödésének, újbóli önmagára találásának esélyét. Az alábbi kérdéseink az életvilág gyarmatosítása utáni időkre vonatkoznak:

- Érvényesíthető-e a filozófiai antropológiailag, társadalomontológiailag, etikailag megalapozott innovációs hajlandóság?
- A Rendszer ápolta morális tűrőképesség, a jogi szabályozhatóság kényszerzubbonya levethető-e?
- Visszaperelhető-e a hagyományos csoportidentitások?
- Feloldhatók-e az intézményekhez kötött munkavállalók gúzsza?
- Megnyithatók-e a globalokrata libertinus technocentrikus rendszerrel szembeni kritikái vélemények a nyilvánosság irányába, érvényesíthetők-e a politikai akaratképzésben?
- A kultúrában az életigenlő kisebbségi elit megfogalmazhatja – az ébresztés reményében – az értelmi kiüresedés okait?
- Felveheti-e – úgy szintén a hiteles elit – a Rendszer által táplált csoportidentitás-zavarok ellen a harcot?
- A tradíciót élesztő kulturális erők súlyuknak megfelelően kezelhetők-e?
- Érvényesíthető-e a globalokrata libertinizmussal, a későkapitalizmussal szembeni legitimitációt megkérdőjelező alapállások?
- A társadalmi élet anómiái kimondhatók-e, orvosolhatók-e?
- Felmutathatók-e olyan célok, amelyek az „elaltatott” motivációkat felébresztik?
- Annulálni lehet-e a liberális relativizmus okozta orientációs és nevelési válságot?
- Kezelhetők-e az életközösségeken belüli elidegenedési formák?
- Szembesíthető-e az egyén pszichopatológiai betegségeivel?

A kézenfekvő válaszok nyilván csak a globalokrata libertinus technocentrikus társadalmi rendszer meghaladásával képzelhetők el.

Irodalomjegyzék

1. Anzenbacher, A. (1992): Bevezetés a filozófiába. Herder Kiadó Kft., Budapest, 1993.

---

³⁵ Kotler, Ph. (1988): Marketing menedzsment. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1991. 486. o. – tartalmi idézet.

2. Barócsi Zoltán – Somogyi Ferenc (2010): Mit hordoznak a régiók? Megjelent: Beszteri Béla – Majoros Pál – Zimler Tamás (szerk.): (2010): Magyarország határ menti térségeinek és városainak fejlődése a rendszerváltás és európai uniós tagságunk következtében. MTA VEAB kiadása, Veszprém, 2010.
3. Becker, G. S. (1964): Human Capital. Columbia University Press, New York and London, 1964.
4. Csepeli György – Papp Zsolt – Pokol Béla (1987): Modern polgári társadalom-elméletek. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1987.
5. Denison, E. F. (1983): The Interruption of Productivity in the United States. The Economic Journal, 1983. március.
6. Evola, J. (n. a.): Lázadás a modern világ ellen. A Cinoberösvény Könyvei, Kötet Kiadó, Budapest, 1997.
7. Felkai Gábor (1993): Jürgen Habermas. Áron Kiadó, Budapest, 1993.
8. George, S. (2003): Lugánói tanulmány. Kairosz Kiadó, Budapest, 2009.
9. Habermas, J. (1973): Válogatott tanulmányok. Válságtendenciák a kései kapitalizmusban. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1994.
10. Habermas, J. (1981). Theories des kommunikativen Handelns I –II. Suhrkamp Verlag, Frankfurt/Main, 1981. Magyarul rövidítve: Habermas, J. (1981): A kommunikatív cselekvés elmélete. Filozófiai Figyelő - Szociológiai Figyelő kiadása, Budapest, 1986.
11. Hamvas Béla (1943 – 1944): Scientia Sacra. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1988.
12. Jánossy Ferenc (1975): A gazdasági fejlődés trendvonalai. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1975.
13. Kotler, Ph. (1988): Marketing menedzsment. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1991.
14. Kozma Ferenc (1981): Az emberi tényező a gazdasági fejlődésben. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1981.
15. Kotler, Ph. (1988): Marketing menedzsment. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1991.
16. Krugman, P. R. – Obstfeld, M. (2000): Nemzetközi gazdaságtan. Panem Kiadó, Budapest, 2003.
17. Laáb Ágnes (2006): A láthatatlan vagyon. Kézirat, Budapest, 2006.
18. Lakatos Gyula (2005): Az emberi tőke. Balassa Kiadó, Budapest, 2005.
19. Lao-Ce (n. a.): Tao Te King. Tericum Kiadó, Budapest, 1994.
20. Meyer Dietmar (1995): Az új növekedési elmélet. Közgazdasági Szemle, 1995. 4. sz.
21. Mill, J. S. (1848): Political Economy. London – New York: The Colonial Press, Volumen Two, 1899.
22. Petty, W. (1676): A Treatise of Taxes Contributions, Political Arithmetic. Megjelent: The Economic Writing of Sir William Petty. Cambridge at the University Press, Cambridge, 1899.
23. Platón (kb. i.e. V. sz.): Összes Művei. II. kötet, Állam, Budapest, 1984.
24. Roszak, Th. (1986): Az információ kultusza. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1990.
25. Schultz, Th. W. (1971): Beruházás az emberi tőkében. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983.
26. Smith Ádám – Kemenes Egon (Szerkesztők) (1982): Változások váltások és válságok a gazdaságban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1982.
27. Tocqueville, A. de (1835 – 1840): Az amerikai demokrácia. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993.

